

GUR DEVLETİ'NDE BİR TÜRK KUMANDAN :

TÂCEDDÎN YILDIZ

S. Halûk KORTEL*

Gazneliler ve Büyük Selçuklular'ın XII. yüzyılın ortalarından itibaren Afganistan ve Horasan'da kudretlerinin zayıflaması üzerine adı geçen bölgeler Gurlular'ın¹ (yaklaşık ol. 1000-1215) hâkimiyeti altına girmişti. Bu hânedândan Alâeddîn Hüseyin'in (1149-1161) batıda izlediği genişleme politikası, Büyük Selçuklu Sultanı Sencer tarafından durduruldu fakat Horasan'da Büyük Selçuklu hâkimiyetinin çökmesinden sonra Gurlular hemen hemen Hazar Denizi'nden Hindistan'ın kuzeyine kadar uzanan bir devlet kurmaya imkân buldular. Hindistan'da ise, Gazneliler'in cihâd gelenekleri Gurlular tarafından sürdürüldü. Gurlu hânedânının yükselişinin mimarları olan iki kardeş Gıyâseddîn Muhammed (1163-1203) ve Muizzeddîn (Şihâbeddîn) Muhammed (1203-1206) idiler. Gıyâseddîn Muhammed Horasan işleriyle ilgileniyor ve Muizzeddîn Muhammed ise, Hindistan'da seferler yapıyordu. Bâmiyân ve yukarı Ceyhun boyunca uzanan topraklar da, Gurlu âilesinden başka bir kol tarafından yönetiliyordu. Gıyâseddîn Muhammed'in 1203'te ölümü üzerine tahta oturan Muizzeddîn Muhammed, Horasan hâkimiyeti için Hârizmşâhlar ve Kara-Hıtaylar ile mücadele etti, fırsat buldukça da Hindistan'a seferler yaptı.

Sultan Muizzeddîn Muhammed, İslâm dünyasında kendisine şöhret kazandıran birçok seferi ve özellikle de Hindistan fetihlerinin önemli bir bölümünü memlûk kökenli Türk kumandanları aracılığıyla yürütmüştür.

* Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kampüs-Antalya.

¹ Adlarını Afganistan'ın Helمند vâdisi ile Herât arasında bulunan dağlık Gür bölgesinden alan bu İslâm hânedânı hakkında daha geniş bilgi için bk. Muhammad Abdul Ghafur, *The Gorids History, Culture and Administration*, 543-612/1148-1215-16, (Dissertation zur Erlang der Doktorwürde der Philosophischen Fakultät der Universität Hamburg/Yayımlanmamış doktora tezi), Hamburg 1960 ; C. E. Bosworth, "Ghürîds", *EP*, II, 1099-1104 ; I. H. Siddiqui, "Gurlular", *DIA*, X, 207-211.

Muizzeddin, erkek çocuğu olmadığı için kendisinden sonra ülkesini memlûklarının yöneteceğini etrafındakilere sık sık söylerdi². Nitekim Muizzeddin'in ölümünden hemen sonra Gur Devleti'nin zayıflayıp taht kavgaları içine düştüğü dönemde, hâkim oldukları bölgelerde tamamıyla bağımsız hareket etmeye başlayan bu kumandanlar, Gurlular'ın "Hindistan veli'ahdı" ve Delhi Sultanlığı'nın kurucusu Lâhor ve Delhi'de hüküm süren Kutbeddin Aybeg (1206-1210), Mültân ve Uça hâkimi Nâsireddin Kabaçe (1206-1228) ve Gazne hâkimi Tâceddin Yıldız (1206-1216)'dir³. Bunlar arasında araştırmamızın konusunu oluşturan Tâceddin Yıldız'ın özel bir yeri vardır. Çünkü o, efendisi Muizzeddin'in devletini kendi idaresi altında birleştirmek amacıyla taht kavgalarına karışmaktan çekinmemiş ve dolayısıyla Gurlular'ın çöküş yıllarındaki siyasî olaylarda oldukça önemli bir rol oynamıştır.

Tâceddin Yıldız'ın doğum tarihi, yeri ve çocukluk yılları hakkında kaynaklarda ne yazık ki herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Çağdaş tarihçi İbnü'l-Esir'e⁴ göre, Yıldız (İlduz) "el-Halluhi" lâkabını taşıyordu. Bu bilgiye dayanarak onun Karluk Türkleri'den olduğu kabul olunabilir. Sultan Muizzeddin Muhammed tarafından satın alındığında küçük yaşta olan Tâceddin Yıldız, onun ilk memlûklarından olup en büyük, nüfuzlu ve mevki bakımından en önde geleni idi; bu nedenle sultanın âile fertleri bile gerektiğinde işlerini ona danışarlardı⁵. Yıldız, uzun bir süre Sultan Muizzeddin'e hizmet ettikten sonra emir tayin edildi ve Gazne'nin batısındaki Kuramân ve Sankurân kendisine iktâ olarak verildi⁶. Yıldız'ın merkezi olan Kuramân aynı zamanda Hindistan'a giden yol üzerinde olduğundan Hindistan seferine çıkan Gur orduları burada konaklardı. Nitekim Delhi'yi fethinden sonra Kutbeddin Aybeg, Sultan Muizzeddin'i Gazne'de ziyaret etmiş ve Hindistan'a dönüşte yanındaki kuvvetlerle Kuramân'a uğramıştı. Bölgenin idarecisi Tâceddin Yıldız, Aybeg'i mükemmel bir şekilde ağırlayarak ona evlenmek üzere bir kızını verdi. Bu

² Ebü Ömer Minhâceddin Osman b. Sîrâceddin Cûcânî, *Tabakât-ı Nâsiri yâ Târîh-i İrân ve İslâm*, (nşr. Abdülhay Habîbî), Tahran 1984, I, 410; ayrıca bk. Muhammed Aziz Ahmad, *Political History and Institutions of Early Turkish Empire of Delhi*, Lahore 1949, s. 97.

³ Hindistan'daki Thangir kalesini fetheden Bahâeddin Tuğrul (öl. 1200)'u ve Bengâl ve Bihâr bölgelerini fethedip burada bağımsız bir devlet kuran İhtiyâreddin Muhammed Bahtiyâr Halaçî (öl. 1205)'yi de, bu memlûk kumandanlar arasında saymak mümkündür. Bk. Cûcânî, *age.*, I, 421-422.

⁴ İbnü'l-Esir (İzzeddin Ebü'l-Hasan Ali b. Ebü'l-Kerem Muhammed), *el-Kâmil fi'l-Târîh*, Beyrut 1982, XII, 211, trc. *el-Kâmil fi'l-Târîh İslâm Tarihi Tercümesi*, (çev. A. Ağrakça-A. Özaydın), İstanbul 1987, XII, 177.

⁵ Bk. İbnü'l-Esir, *age.*, XII, 215, trc., XII, 180.

⁶ Bugün Afganistan'da Kâbil ile Bannu şehirleri arasında bulunmaktadır. Bk. H. M. Elliot-J. Dowson, *History of India As Told By Its Own Historians*, Delhi 1990, II, 221.

⁷ Cûcânî, *Tabakât-ı Nâsiri*, I, 411; Krş. Ahmad, *age.*, s. 98.

münâsebetle Yıldız tarafından Kuramân'da bir ziyâfet ve eğlence de tertip edildi (589/1193)⁸.

Bu olaydan sonra yaklaşık on yıl boyunca, Gurlular'ın Kara-Hitaylar ile yaptığı savaşa kadar, kaynaklarda Yıldız'ın adına rastlayamıyoruz. Sultan Muizzeddin idaresindeki Gur ordusu, 1 Safer 601 (28 Eylül 1204) tarihinde Kara-Hitaylar önünde Andhûy'da ağır bir yenilgiye uğrayınca⁹, ülkede sultanın savaşta öldüğüne dair bazı söylentiler çıkmıştı. Bu söylentilerin gerçek olabileceğini düşünen Tâceddin Yıldız, askerlerini toplayıp başkent Gazne'ye hâkim olmak için harekete geçti, fakat kale kumandanı ona engel oldu. Bunun üzerine Yıldız'ın kumandası altındaki askerler Gazne civarında birçok karışıklık çıkardılar. Sultan Muizzeddin, sağ sâlim Gazne'ye dönünce Yıldız'ın yaptıklarını öğrendi ve onu tutuklattı. Ancak diğer emir ve meliklerin araya girmesi üzerine Muizzeddin onu öldürtmekten vazgeçti. Serbest bırakılan Yıldız sultandan özür diledi ve affedildi (601/1204-1205)¹⁰.

Yıldız, bir süre sonra kuzey Hindistan'da Sultan Muizzeddin'e isyan eden ve Müslümanlara baskınlar yapıp mallarını yağmalayan, türlü zulümlerde bulunan Tirâhiyye kabilesine karşı bir sefer yapmakla görevlendirildi. Kuramân'ın batısında Tirâh¹¹ adı verilen dağlık arazide yaşayan Tirâhiyye kabilesi, Gazneliler'in son günlerinden itibaren özellikle Peşâver bölgesindeki Müslümanlar'ı rahatsız ediyor ve civardaki şehirleri yağmalyordu. Yıldız, kumandası altındaki orduyla Tirâhiyye kabilesi üzerine bir baskın yaptı ve onlardan birçoğunu öldürdü (602/1205-1206)¹².

Sultan Muizzeddin, Hindistan'a son seferini yaparken âdeti olduğu üzere Kuramân'a uğradı. Yıldız sultanı bizzat karşılamaya çıktı ve kendisine 1.000 elbise ve 1.000 külâh (başlık) takdim etti. Sultan Muizzeddin ise başarılarından dolayı Yıldız'a kendi hil'atlarından birini (kisvet-i hâss-ı hod) ve siyâh bir bayrak (nişâne-i siyâh) verdi¹³. Böylece o, kendisinden sonra Gazne tahtına

⁸ Hasan Nizâmî (Tâceddin Hasan b. Nizâmî Nişâbürlî), *Tâcü'l-meâsir*, İng. trc., Elliot-Dowson, *age.*, II, s. 221.

⁹ Bu savaş neticesinde Horasan hâkimiyeti için yapılan mücadele Hârizmşâhlar'ın üstünlüğü ile sonuçlanmış oluyordu. Ancak bu güç dengesi Kara-Hitaylar lehine bir üstünlük gösteriyordu. Bu durum Hârizmşâh Alâeddin Muhammed'i korkutmuş olmalı ki, Gur Devleti hükümdarı Muizzeddin Muhammed ile yeniden dostluğunu canlandırmaya çalışmış ve iki taraf barış yapmıştı. Bk. E. Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1991, s. 194.

¹⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XII, 187, trc., XII, 160.

¹¹ Bk. *Cambridge History of India, Turks and Afghans*, (ed. T. W. Haig), III, Cambridge 1928, ekler kısmındaki Hindistan haritası.

¹² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XII, 211-212, trc., XII, 177-178.

¹³ Cûcânî, *Tabakât-ı Nâsiri*, I, 412; Nizâmeddin Ahmed Herevî, *Tabakât-ı Ekberî*, (nşr. B. De), Kalkûta 1913, I, 44; Krş. M. Aziz Ahmed, *age.*, s. 98.

Yıldız'ın geçmesini arzu ettiğini belirtmişti. Sultan Muizzeddin Muhammed, bu seferden dönerken Demyek¹⁴ denilen yerde düzenlenen bir suikast sonucu çadırında hançerlenerek öldürüldü¹⁵. Vezir Müeyyidülmülk Muhammed Abdullah Senceri, orduda bir kargaşalık çıkmaması için sultanın öldüğünü askerlerden gizledi ve hazineyi¹⁶ güven altına alarak hiçbir şey olmamış gibi Gazne'ye doğru ilerledi. Buna rağmen sultanın yaşadığından şüphe duyulmuş olacak ki, henüz Peşâver'e ulaşıldığı zaman ordudaki kumandanlar ikiye bölündüler. Gurlu kumandanlar Makrahan üzerinden Gazne'ye gidecekler ve ölen sultanın hazinesini Bâmiyân'da bulunan yeğenlerinden Bahâeddin'e teslim etmeyi düşünüyorlardı. Türk kumandanların amacı ise, hazineyi Muizzeddin'in memlûku Kuramân hâkimi Tâceddin Yıldız'ın koruması altına almaktı. Daha sonra da buradan ölen sultanın yeğenlerinden Gıyâseddin Mahmud'a haber gönderip onu Gazne'ye davet edecekler ve Gurlu tahtına oturtacaklardı. Sonunda vezir Müeyyidülmülk, Gurlu kumandanlarla anlaşta ve hazine ile birlikte tekrar Gazne'ye hareket etti. Tâceddin Yıldız, veziri Kuramân'da karşılamaya çıktı. Yıldız her zamanki gibi sultana saygısından dolayı atından inerek yer öptü. Daha sonra sultanın taşındığı mahfenin içine baktı, onun ölmüş olduğunu görünce üzüntüsünden elbiselerini parçaladı, ağlayıp feryat etti¹⁷.

Tâceddin Yıldız'ın ilk işi, vezir Müeyyidülmülk'ten hazinedeki para, silâh ve hayvanların hesabını sormak oldu. Vezir, yapılan masraflar, yolda meydana gelen kayıplar ve geri kalanların hesabını ona arzetti. Ancak Yıldız, Müeyyidülmülk'ün hesabını beğenmeyip ona kızdı ve efendisi Gıyâseddin Mahmud'un kendisini Gazne ve civarındaki şehirlere nâ'ib (vekil) tayin ettiğini ve hazineyi teslim almayı kendisine emrettiğini söyledi. Müeyyidülmülk, ordudaki Türk kumandan ve askerlerin Tâceddin Yıldız'ı desteklediklerini biliyordu. Bu nedenle herhangi bir itirazda bulunamayarak hazineyi ona teslim etti. Yıldız, vezir ve diğer memlûklar ile beraber, Gazne'ye gitti ve orada Sultan Muizzeddin'in cenâzesini kendi adına yaptırdığı medresenin yanındaki türbeye

¹⁴ Celâm bölgesinde Bakrala ırmağı kıyısındadır. Bk. Ghafur, *age.*, s. 94. İbnü'l-Esrî (*el-Kâmil*, XII, 212; trc. XII, 178) ise, bu yerin adını Demyel veya Demil şeklinde vermektedir.

¹⁵ İbnü'l-Esrî (*el-Kâmil*, XII, 212-213, trc., XII, 178-179), Muizzeddin Muhammed'in Khokar kabilesi üzerine yaptığı seferin intikamını almak isteyen aynı kabileyeye mensup birkaç adam tarafından öldürüldüğünü kaydederken, Cüzcânî (*Tabakât-ı Nâsiri*, I, 403), onun bir Bâtîni fedâisi tarafından öldürüldüğünü belirtmektedir.

¹⁶ Bir rivâyete göre o sırada hazinede 1.200 yük (120 milyar dinâr) değerinde para ve mal bulunuyordu. Bk. İbnü'l-Esrî, *age.*, XII, 214, trc., XII, 179.

¹⁷ İbnü'l-Esrî, *el-Kâmil*, XII, 214-215, trc., XII, 180.

gömdürdü (22 Şaban 602/3 Nisan 1206)¹⁸. Yıldız'ın Gazne'de uzun süre kalmayıp Kuramân'a geri döndüğü anlaşılıyor.

Bu arada Gur Devleti tahtı için mücadele eden şehzâdelerden bir diğeri olan Sultan Muizzeddin'in yeğenlerinden Bahâeddin Sâm, Bâmiyân'dan Gazne'ye ilerlediği sırada hastalanıp ölmüştü. Bahâeddin ölmeden önce Gazne şehrine hâkim olma yolundaki mücadelesini devam ettirmelerini vâliyaht tayin ettiği oğlu Alâeddin ile onun kardeşi Celâleddin vâsiyet etmişti. Babalarının vâsiyeti üzerine harekete geçen iki kardeş, kumandaları altındaki birliklerle 1 Ramazan 602 (11 Nisan 1206) tarihinde Gazne'yi ele geçirdiler. Alâeddin ve Celâleddin bundan sonra Tâceddin Yıldız'a hil'âtlar gönderip kendilerine bağlı olmayı kabul etmesi halinde iktâlarını arttıracaklarını, para vereceklerini, onu ordu kumandanı tayin edeceklerini ve bütün ülkede onun sözünün geçeceğini bildirdiler. Ancak Yıldız bu öneriyi kabul etmedi. Gönderdikleri elçiye "Onlara söyle Bâmiyân'a geri dönsünler. Orası onlara yeter. Efendim Gıyâseddin bana Gazne'ye giderek onlara engel olmamı emretti. Kendi istekleriyle geri dönerler ise ne âlâ. Yoksa onlara ve yanındakilere hoşlarına gitmeyecek şeyler yaparım" şeklinde bir haber yolladı ve Oğuz, Halaç ve diğer Türk zümrelerinden oluşan kalabalık bir ordu ile Kuramân'dan Gazne'ye hareket etti. Yıldız'ın verdiği cevap üzerine Alâeddin ve Celâleddin de savaşa hazırlandılar. İki tarafın orduları, 5 Ramazan 602 (15 Nisan 1206)'de Gazne önlerinde karşılaştılar. Yapılan savaş, Alâeddin'in ordusundaki Türk kumandan ve askerlerin karşı tarafa geçmesinin de etkisiyle, Yıldız kazandı. Hattâ Alâeddin'in ordusunun başkumandanı Mahmud b. Ali de alınan savaş esirleri arasında idi. Yıldız bunun üzerine Gazne şehrine girdi. Kumandası altındaki birliklerle Alâeddin ve Celâleddin'in kapandıkları Gazne kalesini kuşatıp onlardan kaleyi bir an önce boşaltmalarını istedi. Alâeddin, Yıldız karşısında daha fazla direnemeyeceğini anlayarak, kendisi ve yanındakilere bir saldırıda bulunulmayacağına dâir ondan söz aldıktan sonra kaleyi terk etti. Buna rağmen Yıldız'ın askerleri Alâeddin'in birliklerine hücum ederek eşyalarını yağmalayıp elbiselerine varıncaya kadar aldılar. Yıldız bu durumu öğrenince, Alâeddin'e at, para ve eibise gönderdi ve olanlardan dolayı özür diledi. Fakat Alâeddin, geri dönüp Gazne'yi tahrip edeceğini söyleyerek bunları kabul etmedi¹⁹.

Tâceddin Yıldız, Gazne'ye hâkim olduktan sonra emrindeki Türk kumandanların, Gurlu şehzâdelerinden Gıyâseddin Mahmud'u desteklemeleri

¹⁸ Bk. İbnü'l-Esrî, *age.*, XII, 215, trc., XII, 180-181.

¹⁹ İbnü'l-Esrî, *el-Kâmil*, XII, 217-220, trc. 182-185.

üzerine, şimdilik onun tarafında görünmeyi uygun gördü ve ona itaatini bildirdi (Ramazan 602/Nisan-Mayıs 1206). Bunun yanısıra Yıldız, Gıyâseddin'e Hârizmşâhlar'a bağlılığını bildiren Herât vâlisi İzzeddin Hüseyin b. Harmil'e karşı mücadelesinde yardım etti. Sonunda Hüseyin b. Harmil, Gazne ve Gur birlikleri karşısında yenilgiye uğradı. Yıldız, daha sonra Hârizmşâhlar'ın tarafına geçen Sistân vâlisi Tâceddin Harb b. Muhammed üzerine bir sefer yaptı. Sistân kalesini uzun bir süre kuşatma altında tutan Yıldız burayı ele geçirmeyi başaramayıp Tâceddin Harb ile bir barış antlaşması yaptıktan sonra Gazne'ye hareket etti. Fakat yolda kumandanlarından Emir-i şikâr Nasireddin Hüseyin'in çıkardığı isyânla uğraşmak zorunda kaldı. Yıldız'ın kuvvetleri tarafından mağlup edilen Nasireddin Hüseyin, Hârizm taraflarına kaçtı ise de bir süre sonra Gazne'ye dönüp yeniden onun hizmetine girdi²⁰.

Bununla birlikte Tâceddin Yıldız, Gazne'de hutbeyi Gıyâseddin Mahmud yerine eski sultan Muizzeddin Muhammed adına okutmakta idi. O, Gazne'ye girişinin dördüncü günü Gurlu ve Türk kumandanları toplayıp Bâmiyânî şehzâdeler Alâeddin ve Celâleddin'i Gazne'ye çağırana kızgınlığını bildirdi. Hattâ bu yüzden Gazne vâlisini tutuklatıp hapse attırdı. Ertesi gün (16 Ramazan 602/26 Nisan 1206) ise, Gazne'deki kadılar, fakihler, şehir ileri gelenleri ve halifenin elçisi olan Şeyh Mecdeddin Ebû Ali b. er-Rebi't'i davet edip, onlara "Ben sultanlık sarayına giderek "melik (=hükümdar, sultân)" unvânını almak istiyorum. Siz de mutlaka benimle gelmelisiniz" dedi. Elçi, kadılar ve diğerleri onun davetini kabul ederek saraya geldiler. Ancak Yıldız'ın niyetini açıkça ortaya koyması, kendisini destekleyen Türk kumandanlar tarafından hoş karşılanmadı ve tepkilere yol açtı. Çünkü onlar, Gurlular Hânedânı'nın bir üyesi olan Gıyâseddin Mahmud'un sultan olmasını istemekteydiler. Yıldız'ın bağımsız olarak hareket etmek istediğini görünce ona bağlı kalmaktan vazgeçtiler. Yıldız gönüllerini almak için onlara çok miktarda arazi ve para vermek zorunda kaldı. Gurlu kumandanlar ise ona hizmet etmekten vazgeçerek Gıyâseddin Mahmud'un veya Bâmiyânî şehzâdeler Alâeddin ile Celâleddin'in yanına gitmeyi tercih ettiler²¹.

Yıldız, her şeye rağmen Gıyâseddin adına hutbe okutmamakta ısrar etti ve Gazne halkını "Elçim Gıyâseddin'in yanından dönünce hutbeyi onun adına okutacağım" diyerek oyaladı. Aslında bu bir taktik idi. Eğer Yıldız, Gıyâseddin Mahmud'a itaatini bildirmeseydi, kumandanlar ve halkın büyük bir kısmı ondan

uzaklaşırlardı. O zaman da ne Bâmiyânîler'a karşı mücadelede başarılı olabilir, ne de Gazne'yi ele geçirebilirdi. Yıldız, 5 Zilhicce 602 (13 Temmuz 1206) tarihine kadar yani yaklaşık olarak iki ay boyunca Gazne'de kaldı. Bu süre zarfında Sultan Muizzeddin'in sarayında günlük işleri yürüttü. Vergileri topladı, askerlere iktâlar verdi, yardıma ihtiyacı olanlara para dağıttı, halka iyi ve âdil davrandı. Ayrıca Sultan Muizzeddin'in veziri Müeyyidülmülk'ü kendi veziri olarak görevlendirdi. Müeyyidülmülk ise bu görevi istemeyerek de olsa kabul etti²².

Gazne'de bunlar olurken, Gıyâseddin Mahmud güçlü rakiplerinden Bahâeddin Sâm'ın ölümü üzerine, Gurlu ve Türk kumandanların özellikle de Tâceddin Yıldız'ın kendi yanında yer almasından güç alarak Büst şehrinde resmen sultanlığını ilân etmişti (10 Ramazan 602/20 Nisan 1206)²³. Sultan Gıyâseddin Mahmud, Firûzkûh ve Talekan gibi önemli şehirleri rakiplerinden alıp Gur bölgesine tamamen hâkim olduktan sonra, Bâmiyânî şehzâdeleri Gazne'den kovması dolayısıyla Yıldız'a çeşitli hediyeler göndererek minnettarlığını bildirmiş ve ondan kendi adına hutbe okutup para bastırmasını istemişti. Ancak Yıldız oyalayıcı cevaplar vererek Gıyâseddin'in bu isteğini yerine getirmediği gibi, kölelikten âzâd edilmesini ve bağımsızlığının tanınmasını talep ederek niyetini açıkça belli etmişti. Gıyâseddin bu durumu kabul etmediyse de, o sıralarda Horasan'da Hârizmşâhlar'ın yarattığı sorunlarla uğraşmak zorunda olduğundan, Yıldız'ın hareketlerine göz yumdu.

Yıldız Gazne'de iken Bâmiyânî şehzâdelere bağlı kuvvetler, Kuramân ve Savran'ı yağmaladılar. Bunun üzerine Yıldız bölgeye dâmâdı Emir Sunaç kumandasında bir birlik yolladı. Sunaç idaresindeki kuvvetler, Bâmiyânîler'ı mağlup etti ve birçoğunu öldürdü²⁴. Ancak Bâmiyânî hâkimi Alâeddin, kısa bir süre sonra Gazne'yi ele geçirmek fikrinden vazgeçmediğini gösterdi ve kalabalık bir orduyla yeniden Gazne üzerine yürüdü (Zilkâde 602/Haziran-Temmuz 1206). Tâceddin Yıldız hemen bir ordu hazırlayıp ona karşı gönderdi. İki tarafın öncüleri arasında yapılan savaşta Yıldız'ın askerleri mağlup oldu. Alâeddin'in kuvvetleri onları takip edip bazılarını öldürüp bazılarını da esir aldılar. Yıldız bunu öğrenince, Kuramân'a gitmek üzere Gazne'den ayrıldı. Bâmiyânî 3.000 atlı asker ona yetişip savaştılarsa da, Yıldız onları geri püskürtmeyi başardı. O daha sonra Kuramân'dan silâh ve para getirterek ordusunu takviye etti. Alâeddin ile kardeşi Celâleddin ise, Gazne'ye girmeyip

²⁰ Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsiri*, I, 412-413; Nizâmeddin Ahmed, *Tabakât-ı Ekberi*, I, 44; ayrıca bk. Ahmad, *age.*, s. 100.

²¹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XII, 221-222, trc., XII, 185-186.

²² İbnü'l-Esir, *age.*, XII, 222, 231-232, trc. 186, 193-194.

²³ İbnü'l-Esir, *age.*, XII, 223, trc., XII, 187.

²⁴ İbnü'l-Esir, *age.*, XII, 222, trc., XII, 186.

Yıldız'ı izlemeye koyuldular. Bunu duyan Yıldız derhal Kuramân'dan ayrıldı. Alâeddîn, böylece Kuramân'a hâkim oldu. Daha sonra önceki yenilgisinin acısını halktan çıkarmak istedi ve Gazne şehrini yağmalamaya hazırlandı. Fakat ileri gelen kimselerin araya girmesi üzerine Alâeddîn şehrin yağmalanmasından vazgeçti. Alâeddîn ve Celâleddîn, Gazne'ye gelip Vezîr Müeyyidülmülk'ün denetiminde bulunan, eski Sultan Muizzeddîn'in hazinesini kendi kontrollerine aldılar. İki kardeş, hazineyi aralarında paylaştılsa da, bazı konularda anlaşmazlığa düştüler. Bunun üzerine Celâleddîn, amcası Abbâs ile birlikte Bâmiyân'a geri döndü. Alâeddîn ise Gazne'de kaldı. Fakat kötü idaresi ile halkı bezdirdi. Özellikle şehirde oturan Türkler'in evlerini yağmalatıp türlü zulümlerde bulundu²⁵.

Celâleddîn'in kardeşi Alâeddîn'i Gazne'de bırakıp Bâmiyân'a gittiğini öğrenen Yıldız kısa süre içinde kuvvetlerini yeniden topladı ve kalabalık bir orduyla Gazne üzerine yürüdü. Gazne yakınındaki Kelvâ'yı ele geçiren Yıldız, Sultan Muizzeddîn'in eski memlûklarından biri olan Aydeniz (veya Aytegin)²⁶ Tatar'ı 2.000 kişilik bir süvari birliği ile Alâeddîn'in kuvvetlerinden bazılarının bulunduğu Kuramân'a gönderdi. Aydeniz Tatar'ın kuvvetleri, Alâeddîn'in kumandanlarından İbnü'l-Müeyyed ve Ebû Ali b. Süleymân b. Şis'in idaresindeki Gurlular üzerine âni bir baskın yaptılar ve neredeyse hepsini kılıçtan geçirdiler. Yıldız, Kuramân'a gelip Gurlu emîrlerden hiçbirinin sağ kalmadığını görünce Aydeniz Tatar'a bunların hepsinin savaşırken mi öldürüldüğünü sordu. Aydeniz'in "Hayır daha sonra öldürdük" deyince Yıldız bu davranışından dolayı onu azarladı. Bundan sonra İbnü'l-Müeyyed'in kellesini getirtti ve kendisine zafer bahşettiği için Allah'a şükretti. Daha sonra ölenlerin yıkanıp gömülmelerini emretti. Alâeddîn, Yıldız'ın Kuramân'ı yeniden ele geçirip Gazne'ye yürüdüğünü haber alır almaz veziri es-Sâhib'i, Bâmiyân'daki kardeşi Celâleddîn'in yanına gönderip yardım istedi. O sırada Belh üzerine bir sefer yapmaya hazırlanan Celâleddîn, bunu erteleyip derhal Gazne'ye hareket etti²⁷.

Tâceddîn Yıldız'ın ordusu Zilhicce 602 (Temmuz-Ağustos 1206)'de Gazne'ye ulaştı ve kaleyi kuşatma altına aldı. Yıldız, halka amân verdiğini ve teslim oldukları takdirde gerek Gurlular'a gerekse Bâmiyânlı askerlere de herhangi bir zarar gelmeyeceğini ilân etti. Fakat Celâleddîn'in 4.000 kişilik bir

²⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XII, 232-234, trc., XII, 194-195.

²⁶ Bu kumandanın adını İbnü'l-Esir (*age.*, XII, 234, trc. XII, 195) "Aydeniz Tatar", Cûzcânî (*Tabakât-ı Nâsri*, I, 409) "Aytegin Tatar" olarak verir.

²⁷ İbnü'l-Esir, *age.*, XII, 235, trc., XII, 196.

orduyla Gazne'ye yaklaştığını öğrenen Yıldız, kumandasındaki birliklerle onun yolunu kesmeye gitti. Bunu gören Alâeddîn onun ordusuna arkadan saldırıp tamamen imha etmek amacıyla kaleden çıktı ise de başarılı olmadı. Yıldız, Celâleddîn'in ordusuyla Balak köyü yakınlarında karşılaştı. Yapılan savaşta Celâleddîn mağlup ve esir edildi. Yıldız onu görünce saygıyla elini öptü ve onun korunması için gerekli önlemin alınmasını adamlarına emretti. Yıldız daha sonra savaşta tutsak alınan 1.000 kişiyle Gazne'ye geri döndü ve Alâeddîn'den teslim olmasını istedi. Aksi halde tutsakları öldüreceğini bildirdi. Alâeddîn bunu reddedince Yıldız 400 tutsağı kalenin karşısında öldürttü. Alâeddîn, Yıldız'ın kararlılığı karşısında daha fazla dayanamayacağını anladı ve Müeyyidülmülk'ü gönderip amân diledi. Yıldız ona amân verdi, fakat teslim olur olmaz onu tutuklattı ve kardeşi Celâleddîn ile birlikte gözetim altına aldırttı (Safer 603/Eylül-Ekim 1206)²⁸. O ayrıca bu zafer münâsebetiyle Gıyâseddîn Mahmud'a fetihnâme, sancaklar ve alınan esirlerden bazılarını da gönderdi²⁹.

Gazne'yi tekrar ele geçiren Yıldız, bağımsızlığını ilân etmek için artık önünde bir engel olmadığını düşünerek Gıyâseddîn Mahmud'dan kendi adına hutbe okutmasını istedi. Fakat Gıyâseddîn ona sert bir dille, "Ya benim adıma hutbe okutursun ya da kalbinde gizlediğini açıklarsın" diye cevap verdi. Bunun üzerine Yıldız, hatîbi çağırarak Gazne'de kendi adına hutbe okuttu ve "Sultan Tâceddîn Yıldız"³⁰ adıyla paralar bastırdı (603/1206-1207)³¹. Daha sonra Gıyâseddîn Mahmud'a haber gönderip: "Niçin bize haksızlık ve zulüm ediyorsun? Bu hazineleri neden zorla ele geçirmek istiyorsun? Biz bunları kılıçlarımız sayesinde topladık. Bu toprakları sen aldın. Senin yanında toplananlar var ya fitnenin temeli işte onlardır. Sen onlara iktâlar verdin, fakat bana verdiğin sözleri yerine getirmedi. Eğer beni âzâd edersen ben de senin

²⁸ Bu olay üzerine Bâmiyân'da durum kısa bir süre için de olsa değişmişti. Gurlu âilesinden Abbâs, yeğenleri olan Alâeddîn ve Celâleddîn'in Tâceddîn Yıldız tarafından esir edilmelerinden faydalanarak Bâmiyân'a hâkim oldu. Fakat Celâleddîn eşaretten kurtulunca Bâmiyân'a geri döndü ve amcasıyla savaşmadan, anlaşarak Bâmiyân'ı geri almayı başardı. Bk. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XII, 244-245, trc. XII, 203.

²⁹ İbnü'l-Esir, *age.*, XII, 234-236, trc., XII, 195-197; Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsri*, I, 409; Krş. Ghafur, *age.*, s. 107-108.

³⁰ Tâceddîn Yıldız'ın paralarında "es-Sultânü'l-mu'azzam Ebû'l-Feth Yıldız es-Sultân" unvanını kullandığı görülüyor. Bk. N. Wright, *The Coinage and Metrology of the Sultâns of Dehli*, New Delhi 1974, s. 13.

³¹ Tâceddîn Yıldız'ın paralarında kendi adını simgeleyen yıldızın yanı sıra Türk atışı, güneş, hilâl ve kuş (muhtemelen kartal) figürleri bulunmaktadır. Yıldız'ın paraları üzerindeki güneş Toharistan-Horasan geleneğindeki gibi yıldız biçiminde; yıldızlar ise Orta Asya üslubunda yani daire şeklindedir. Burada hilâl de yer verilerek eski Türkler'deki "kün ay"仁zi tamamlanmıştır. Ayrıca güneş de, Karahanlılar'da olduğu gibi "devletin adâletini" temsil etmektedir. Bk. E. Thomas, *The Chronicles of the Pathan Kings of Dehli*, Amsterdam 1981, s. 30-32; N. Wright, *age.*, New Delhi 1974, s. 13-14; E. Esin, "Sind, Bengâle ve Hindistan'da İlk İslâmî Devir Türk Devletleri", *Tarihî Türk Devletleri*, I, Ankara 1987, s. 338.

adına hutbe okutur, hizmetine girerim" dedi. Gıyâseddîn önce bu öneriyi şiddetle reddetti ve Yıldız'a karşı Hârizmşâh Alâeddîn Muhammed ile ittifak yapmayı düşündü. Fakat bu yönde bir girişimde bulunmadı ve bir süre için Yıldız'ın isteğini kabul etmeyi uygun gördü. Sultan Gıyâseddîn Mahmud, Yıldız'a âzâdlık belgesi (hatt-ı 'itk)'nin yanısıra hâkimiyet sembolü olarak da bin hil'at, bin külâh (başlık), iki çetr, birçok kılıç, altın kemerler ve yüz tane at yolladı. Gıyâseddîn, âzâdlık belgesi ile Yıldız'a yolladığı hediyelerin aynısını Delhi'de hüküm süren Kutbeddîn Aybeg'e de göndermişti. Ancak ne Yıldız ne de Aybeg, çetr'i "bu, memlûklara yakışmaz" diyerek kabul etmemişlerdi³².

Burada dikkati çeken nokta, her iki kumandanın siyasi hâkimiyetlerinin Sultan Gıyâseddîn tarafından onaylanması idi. Kaynakların ifâdelerine yansımaya bile, Gıyâseddîn iki kumandana birden aynı hakkı tanıma politikasını izlemek suretiyle, onların birbiriyle rekabet edip hâkimiyetlerini kendisine zararlı olabilecek biçimde genişletmelerini engellemeyi düşünmüş olmalıdır. Nitekim bundan sonra gelişen olaylar, Tâceddîn Yıldız ile Kutbeddîn Aybeg'in arasındaki mücadelenin kaçınılmaz olduğunu gösterecekti. Sultan Gıyâseddîn böylelikle kendisi için ilk aşamada tehlike yaratan Yıldız'ın güneyden yani Aybeg tarafından sıkıştırılmasını sağlayacaktı.

Gurlular'ın Hindistan'daki topraklarının tek hâkimi olmak isteyen Kutbeddîn Aybeg, Yıldız'ın Hindistan'a doğru ilerlemesini önlemek için Gıyâseddîn'e bağlılığını bildirdi. Bunun ardından Gıyâseddîn Mahmud'a, Yıldız ile başa çıkmak için Hârizmşâh Alâeddîn Muhammed ile anlaşmasını tavsiye etti. Gıyâseddîn ve Aybeg ayrıca Yıldız'ın idaresindeki Gazne'yi işgal etmek için plânlar yaptılar. Gıyâseddîn Mahmud sırf bu yüzden ülkesinin bir bölümünü istilâ etmiş olan Hârizmşâh Alâeddîn'e karşı dostça tavır takındı. Sonuçta iki taraf da, Tâceddîn Yıldız'a karşı birlikte hareket etme konusunda anlaşmaya vardılar. Buna göre, Yıldız'ın elinden alınacak hazine, üçte biri Hârizmşâh, üçte biri Gıyâseddîn Mahmud'a ve üçte biri de orduya verilmek suretiyle paylaşılacaktı (Cemâzülevvel 603/Aralık 1206-Ocak 1207)³³. Yıldız, Gıyâseddîn Mahmud ve Hârizmşâh Alâeddîn arasındaki anlaşmayı duyunca çok öfkelenildi ve Gıyâseddîn'e haber gönderip bunu neden yaptığını sordu. Gıyâseddîn de: "Beni bu anlaşmaya sevk eden şey, senin bana isyân edip karşı gelmemdir" karşılığını verdi. Bunun üzerine Yıldız, önce Gıyâseddîn Mahmud'un idaresindeki Tiginâbâd ve Büst'ü ele geçirerek, bu şehirlerde

³² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XII, 247-248, trc., XII, 205-206 ; Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsiri*, I, 373, 412 ; Nizâmeddîn Ahmed, *Tabakât-ı Ekberî*, I, 44 .

³³ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XII, 248, trc., XII, 206 ; Ghafur, *age.*, s. 108.

şehirlerinin hâkimlerine haber gönderip Hârizmşâh Alâeddîn Muhammed adına hutbe okutmaya son verip eskiden olduğu gibi hutbeyi eski efendisi Sultan Muizzeddîn adına okutmalarını istedi. Yıldız daha sonra, hapisteki Bâmiyânî şehzâdelerden Celâleddîn'i serbest bıraktı, onu kızıyla evlendirdi ve yeniden Bâmiyân'a hâkim olmasını ve Gıyâseddîn Mahmud'u bertaraf etmesini sağlamak için emrine 5.000 atlı asker verip kumandanlarından Aydeniz ile birlikte onu Bâmiyân'a gönderdi. Kutbeddîn Aybeg'in desteğini alan Gıyâseddîn Mahmud'u desteklemeyi çıkarına daha uygun gören Aydeniz ise, Yıldız'ın verdiği talimatın aksine yolda Celâleddîn'i Gazne'ye gidip Yıldız'a karşı hareket etmesi için iknâ etmeye çalıştı. Fakat Celâleddîn buna razı gelmeyince Aydeniz ondan ayrılarak iktâ'ı olan Kâbil'e döndü. Bu sırada Kutbeddîn Aybeg, yolladığı elçiler aracılığıyla Tâceddîn Yıldız'a hutbeyi Gıyâseddîn Mahmud adına okutmasını, aksi halde Gazne üzerine yürüyerek onunla savaacağını bildirdi. O, Gıyâseddîn Mahmud'a da elçi gönderip Hârizmşâh'ın isteklerini şimdilik kabul etmesini tavsiye etti ve Yıldız problemini çözüme kavuşturduktan sonra Hârizmşâh ve diğer rakiplerle ilgili işleri kolayca yoluna koyabilecekleri mesajını gönderdi³⁴.

Kutbeddîn Aybeg'in Yıldız'a meydan okuması, Aydeniz'in cesaretini arttırmıştı. Aydeniz, Aybeg'e yazdığı bir mektupla Yıldız'a karşı olduğunu ve bu konudaki emirlerini beklediğini bildirdi. Bunun üzerine Aybeg, ona Gazne'ye yürümesini, eğer kaleyi ele geçirirse kendisi gelinceye kadar orada kalmasını, kaleyi alamayıp Yıldız'ın hücumuna uğrarsa, ya kendisinin, ya da Gıyâseddîn'in yanına veyahut da Kâbil'e dönmesini emretti. Aydeniz bu desteği görünce emri altındaki birliklerle Gazne üzerine yürüdü. Ancak Celâleddîn onun Gazne'ye doğru yürüdüğünü o sırada Teginâbâd taraflarında bulunan Yıldız'a haber verdi. Bunun üzerine Yıldız başta vezir Müeyyidülmülk olmak üzere kalede vekil bıraktığı görevlileri, ani bir hücumu karşı hazırlıklı olmaları konusunda uyardı. Aydeniz, kumandası altındaki kuvvetlerle 1 Receb 603 (1 Şubat 1207) Gazne'ye girdi; Yıldız'ın kaledeki nâibleri gerekli önlemleri aldıkları için kaleyi ele geçiremedi. Bununla birlikte şehri bir süre yağmaladıktan sonra³⁵ burada Yıldız adına okunan hutbeye son verdi³⁶. Bu olay karşısında cesareti kırılan Yıldız yeni ele geçirdiği Teginâbâd'da Sultan

³⁴ İbnü'l-Esir, *age.*, XII, 248-249, trc., XII, 206-207.

³⁵ Aydeniz'in askerleri şehrin bazı yerlerini yağmalamaya başlayınca, Gazne kadısı araya girmiş ve hazineden onlara 50.000 dinâr verilerek yağmanın durdurulmasını sağlamaya çalışmıştı. Bu paranın yanısıra şehirdeki tüccarlardan da bazı eşyalar toplanıp verilmişti. Bk. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XII, 250, trc., XII, 207.

³⁶ İbnü'l-Esir'in (aynı yer) kaydına göre, Gazne'de hutbenin Gıyâseddîn Mahmud adına okunması şehir halkını çok sevindirmişti. Bundan da Gazne halkının her şeye rağmen Sultan Gıyâseddîn'e bağlı olmaktan vazgeçmedikleri ve Tâceddîn Yıldız'ın hükümdarlığını kabullenmedikleri anlaşıyor.

Gıyâseddin adına hutbe okuttuktan sonra Gazne'ye doğru yola çıktı³⁷. Onun Gazne'ye yaklaştığını öğrenen Aydeniz ise Gur'a gitti ve Gazne'den yağmaladığı para ve malları Gıyâseddin'e gönderdi³⁸.

Tâceddin Yıldız ise, Gazne'ye geldi ve şehir kadısının da tavsiyesi üzerine burada Sultan Gıyâseddin Mahmud adına hutbe okuttu. Böylece o, Sultan Gıyâseddin'in güvenini yeniden sağlayacağını umuyordu. Fakat Yıldız'a çok güvenmiş olan Gıyâseddin ona, huzuruna arabulucu olarak kimseyi göndermemesini bildirdi. Gıyâseddin'in iknâ olmayacağını anlayan Yıldız, eski politikasına geri döndü ve askerî birliklerini Gıyâseddin'in hâkimiyeti altındaki Rüyengân'a gönderip burayı yağma ettirdi. Rüyengân hâkimi Gıyâseddin'in yanına kaçmak zorunda kaldı. Bu olaylar üzerine Sultan Gıyâseddin, Büst ve Rüyengân taraflarına gelmek zorunda kaldı. Rüyengân'ı geri alan Gıyâseddin, Yıldız'ın askerlerinin sebep olduğu zararları karşılamak için şehir halkını o yılın haracından muaf tuttu (1207)³⁹.

Gelişen olaylar neticesinde Yıldız, Gazne'de sağlam bir devlet kurabilmek ve bunu devam ettirebilmek için Hindistan'ın kontrol altına alınmasının zorunlu olduğunu anlamıştı. Ancak Pencâb'ı ele geçirmek maksadıyla bir sefer düzenledi ise de, Delhi Türk Sultanı Kutbeddin Aybeg'in kuvvetleri tarafından Pencâb hudûdunda mağlup edilerek geri püskürtüldü. Aybeg, Gazne'ye girdi ve 40 gün boyunca şehre hâkim oldu. Fakat Aybeg'in eğlencelere dalmasından yararlanan Gazne halkı gizlice yolladıkları bir haberci aracılığıyla Tâceddin Yıldız'a durumu bildirip onu şehre dâvet ettiler. Bunun üzerine Kuramân taraflarına çekilmiş olan⁴⁰ Tâceddin Yıldız, Gazne üzerine yürüyüşe geçti. Yıldız'ın kalabalık bir orduyla kendisine doğru ilerlemekte olduğunu haber alan Aybeg ise, derhal Gazne'den ayrılarak Lâhor'a gitti.

³⁷ Ghafur (age., s. 109), İbnü'l-Esir'in eserini kaynak göstererek, Yıldız'ın Büst'ü ve Teginâbâd'ı terkettiğini fakat sonradan Büst'ü tekrar ele geçirdiğini belirtmekte ise de, adı geçen eserde böyle bir kayda rastlayamadık.

³⁸ Sultan Gıyâseddin Mahmud, Gazne'deki bu faaliyetlerinden dolayı Aydeniz'i âzâd etmiş, ona hil'atlar yolladıktan başka ve "Melikü'l-ümerâ" lakabını vermişti. Sultan ayrıca Gazne hazinesinden ele geçirdiği parayı ona vermiş fakat, tüccarlarından ve halktan alınan mal ve eşyaları sahiplerine iade etmesini emretmişti. Bk. İbnü'l-Esir, *el-Kamil*, XII, trc., XII, 208.

³⁹ İbnü'l-Esir, age., XII, 251, trc., XII, 208.

⁴⁰ Bk. Hâce Abdülmelik İsmâîl, *Fütûhu's-selâtin*, (nşr. Ağa Mehdî Hüseyin), Agra 1938, s. 100; Abdülkâdir Bedâüf, *Müntehabü't-tevârih*, (İng. trc. G. A. Ranking), Delhi 1989, I, 78. XVII. yüzyıl yazarlarından Muhammed Kâsım Hindûşâh Firişte (*Gülşen-i İbrâhîmî*, Lucknow 1867, I, 63)'nin bildirdiği gibi Yıldız'ın bu yenilgi üzerine Kuhistân'a çekildiği ihtimali oldukça zayıftır. Çünkü Kuhistân, Yıldız'ın 40 gün içinde gidip asker toplayıp geri dönebileceği kadar yakın bir yer değildir. Bununla birlikte M. Aziz Ahmad (age., s. 98) ve K. Ahmad Nizami ("The Early Turkish Sultans of Delhi", *A Comprehensive History of India*, ed. Muhammad Habib-Khaliq Ahmad Nizami, New Delhi 1982, V, 202) gibi araştırmacılar, Firişte'nin buradaki kaydını aynen kabul etmekte hiçbir sakınca görmemişlerdir.

Böylece Yıldız, Gazne'yi tekrar ele geçirmeyi başardı (605/1208-1209)⁴¹. Bu olaydan sonra Tâceddin Yıldız'ın Delhi Türk Sultanlığı ile ilişkilerini dostça sürdürmeye çalıştığı görülmüyor. Nitekim Yıldız, Sultan Şemseddin İltutmüş'a Delhi'de tahta çıkışından kısa bir süre sonra, hediye olarak çetr⁴² ve dürbâş⁴³ göndermiş ve onunla bir antlaşma yapmıştı (607/1210-1211)⁴⁴. Böylece o, Hindistan tarafından gelebilecek bir taarruzu geçici bir müddet için de olsa önleyebilmeyi düşünmüş olmalıdır⁴⁵.

Diğer taraftan Horasan'daki gelişmeler ise, Tâceddin Yıldız açısından hiç de iç açıcı değildi. Hârizmşâh Alâeddin Muhammed, Talekan, Belh ve Gürzbân'dan sonra Herât'ı da Gurlular'dan almak suretiyle bütün Horasan bölgesine hâkim oldu. Hârizmşâh'ın Herât'a vâli tayin ettiği dayısı Emir Melik de Gur bölgesinin merkezi Firûzküh'u ele geçirdi. Bundan kısa bir süre sonra Gur Sultanı Gıyâseddin Mahmud, yanına sığınan Hârizmşâh'ın kardeşi Tâceddin Ali Şâh ve adamları tarafından öldürüldü (7 Safer 607/31 Temmuz 1210)⁴⁶. Onun yerine tahta çıkarılan Gurlu şehzâdelerinden Alâeddin Atsız'ın Hârizmşâhlar'a itaatini bildirmesi, Tâceddin Yıldız'ı tekrar Gurlular aleyhine harekete geçirdi. Çünkü bu durum Yıldız'ın hakimiyet bölgesinin doğrudan doğruya Hârizmşâh tehlikesi ile karşı karşıya kalması anlamına geliyordu. Yıldız bu nedenle, Atsız'ın idaresindeki Gur üzerine bir sefer düzenledi. Vezir Müeyyidülmülk'ün idare ettiği Yıldız'a bağlı kuvvetler, Atsız'ı Gilân ve Murg-ı Nüle mevkiinde bozguna uğrattılar. Bunun ardından Yıldız'ın Emir-i şikâr⁴⁷ Melik Nasireddin Hüseyin kumandasında gönderdiği bir ordu, Atsız'ı Gur'da

⁴¹ Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsiri*, I, 412, 417; İsmâîl, *Fütûhu's-selâtin*, s. 100-101; Nizâmeddin Ahmed, *Tabakât-ı Ekberî*, I, 42-43; ayrıca bk. Ahmad, age., s. 99, 146; A. B. M. Habibullah, *The Foundation of Muslim Rule in India*, Allahabad 1961, s. 90; Merçil, *Müslüman Türk Devletleri*, s. 322; M. Fuad Köprülü, "Aybeg", *IA.*, II, 59.

⁴² Çetr, çetrdâr adı verilen görevli tarafından hükümdarın başının üstünde tutulan saltanat şemsiyesi olup hâkimiyet sembollerinden idi. Daha geniş bilgi için bk. P. A. Andrews, "Mizalla", *EP*, VII, 191-195; A. Tanerî, "Çetr", *DİA.*, VIII, 293-294.

⁴³ Altın ve mücevherlerle süslü, ucu çatalı bir çeşit mızrak olan dürbâş, alaylar veya törenler sırasında halkın hükümdara saygıncılığı olabilecek kadar yaklaşmasını engellemek ve yolu açmak için onun önünde adamları tarafından taşınırdı.

⁴⁴ Cüzcânî (age., I, 444), Yıldız'ın Sultan İltutmüş'a çetr ve dürbâş gönderip bir antlaşma yaptığı tarihi kesin olarak bildirmemekle birlikte bu olayın İltutmüş'un 607 (1210-1211)'deki tahta çıkışından hemen sonra olduğunu kaydetmektedir.

⁴⁵ Yıldız'ın İltutmüş'a hâkimiyet sembollerinden çetr ve dürbâş göndermesi, bazı modern araştırmacılar tarafından Delhi üzerinde hak iddiasında bulunduğu şeklinde açıklanmaya çalışılmıştır. Fakat çağdaş kaynakların hiçbirinde bu tezi destekleyecek bir bilgi bulunmamaktadır. Bk. E. Konukçu, "Hindistan'da Türk Devletleri", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1988, IX, 380.

⁴⁶ Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsiri*, I, 377; ayrıca bk. Ghafur, age., s. 115. İbnü'l-Esir (*el-Kamil*, XII, 266-267, trc., XII, 223) ise, Sultan Gıyâseddin Mahmud'un Hârizmşâh'ın dayısı ve Herât vâlisi Emir Melik tarafından 605 (1208-1209) tarihinde öldürüldüğünü kaydeder.

⁴⁷ Emir-i şikâr hükümdarın av işleriyle ilgilenen saray görevlisi idi.

kuşattı. Atsız'ın kumandanlarından Kutbeddîn Hüseyin'in Yıldız'ın gönderdiği ordunun sol kanadı üzerine şiddetli bir hücum gerçekleştirmesine rağmen, Gurlular mağlup olmaktan kurtulamadılar. Savaşta bir gürz darbesiyle başından ağır yaralanan Alâeddîn Atsız ise, kaçarken yolda öldü. Böylece Firûzküh ve Gur bölgesi, Yıldız'ın kontrolü altına girmiş oluyordu. Bundan sonra Alâeddîn Atsız'ın oğullarının Garcistan'a⁴⁸ çekilerek orada bazı kaleleri ele geçirdikleri ve Yıldız'ın kuvvetlerine karşı direniş gösterdikleri anlaşılıyor. Onlara karşı bir önlem olarak Yıldız, Gur kalesini tamir edip sağlamlaştırdı; Firûzküh ve Gur şehirlerinin idaresine Gurlu kumandanlardan Melik Hüseyin b. Abdülmelik Serzerrâd'ı tayin etti. Ayrıca Gurlu kumandanların desteğini kazanmak amacıyla Garcistan'da hapiste bulunan şehzâdelerden Ziyâeddîn Muhammed'i Gazne'ye getirterek "Sultan Alâeddîn" adıyla hükümdar² ilân etti ve Gur bölgesine hâkim olması için onu Firûzküh'a gönderdi (611/1214-1215)⁴⁹.

Tâceddîn Yıldız'ın bu girişimleri, Hârizmşâh Alâeddîn Muhammed'in dikkatini çekmekte gecikmedi. Ezeli rakipleri olan Gurlular'ın içinde bulunduğu durumu çok yakından izleyen ve uzun zamandan beri bu devletin bütün topraklarına sahip olmak için bir müdâhale fırsatı kollayan Hârizmşâh, Yıldız'ın bölgede gittikçe güç kazanmasını kendi çıkarlarına uygun görmediği için kalabalık bir orduyla harekete geçti. Önce Bamiyân ve civarını ele geçiren Hârizmşâh, ardından Gazne üzerine yürüyerek Yıldız'dan hutbe ve sikkayı kendi adına çevirmesi ve bir fil göndermesi şartıyla Gazne'yi ona bırakacağını vaad etti. Bu durumda ne yapılmasının uygun olacağını kumandanları ve ileri gelenlere danışan Yıldız, Hârizmşâh'ın öne sürdüğü şartları yerine getirmeye karar verdi ve daha sonra Kuramân'a gitti. Fakat Gazne'de vekil bıraktığı kumandanı Kutluğ Tegin, Yıldız'a ihânet ederek şehri Hârizmşâh'a teslim etti (Şaban 612/Ekim-Kasım 1215). Kutluğ Tegin'in ihâneti yanına kâr kalmadı ve Hârizmşâh tarafından mallarına el konulduktan sonra öldürüldü⁵⁰. Hârizmşâh'ın kuvvetlerinin Gazne'den hemen sonra Gerdîz ve Hindistan'a giden yol üzerindeki Derre-i Kerâhiye geçidini ele geçirmesi üzerine, onlara karşı koyamayacağını anlayan Tâceddîn Yıldız'ın Hindistan'a doğru ilerlemekten başka çaresi kalmamıştı⁵¹.

⁴⁸ Afgan Türkistanı içinde Murgâb nehrinin yukarı vâdisinde yer alan bir bölgedir. Bk. M. L. Dames, "Garcistan", *JA.*, IV, 717.

⁴⁹ Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsiri*, I, 382; ayrıca bk. Ghafur, *age.*, s. 121-122.

⁵⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XII, 309-310, trc., XII, 265-266.

⁵¹ Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsiri*, I, 413; ayrıca bk. Ahmad, *age.*, s. 100.

Yıldız, emrindeki 1.500 kadar atlı askerle çok dar bir geçit olan Seng-i Sürâh⁵² yoluyla Lâhor'a geldi. Lâhor o sırada Mültân ve Uça hâkimi Nâsireddîn Kabaçe'nin kontrolü altında bulunuyordu. Yıldız'ın Lâhor yakınlarında olduğunu öğrenen Nâsireddîn Kabaçe, 15.000 askerden meydana gelen kalabalık bir ordu ile Yıldız'a karşı ilerledi. Her iki taraf savaşa tutuştular fakat çarpışmaların ilk anlarında Yıldız'ın ordusunun sağ ve sol kanatları dağıldı ve yanında bulunan üç filden biri Kabaçe'nin eline geçti. Bu sırada fillerin bakıcısı (el-feyyâl) Yıldız'ı bu tehlikeli durumdan kurtarmak için, fillerden birine Kabaçe'nin sancağını diğerine de çetirini alıp getirmesini söyledi. Aynı anda Yıldız da yanında bulunan bütün askerlere "Ya zafer ya ölüm" diye bağırarak hücum kalktı ve iki ordu birbirine girdi. Bakıcılarının kendilerine verdiği talimata uyan filler, sancak ve çetirin bulunduğu yere hücum edip bunları alıp getirince, Kabaçe'nin ordusu dağıldı ve mağlup olarak geri çekildi⁵³. Yıldız böylece Lâhor'u ve Pencâb'ın Thânesâr'a⁵⁴ kadar olan bölümünü ele geçirdi⁵⁵.

Bununla yetinmeyen Yıldız, başta Delhi olmak üzere Hindistan'daki diğer şehirleri ele geçirmek için harekete geçti⁵⁶ ve Delhi Türk Sultanı Şemseddîn İltutmuş'a elçiler göndererek Pencâb'da hâkimiyetinin tanınmasını istedi⁵⁷. Sultan İltutmuş, Yıldız'ın bölgedeki faaliyetlerine bir yandan Uça ve Mültân'da gittikçe güçlenen Nâsireddîn Kabaçe'ye karşı bir baskı unsuru olması ve öbür yandan da Hindistan racalarına karşı yapmak istediği seferler dolayısıyla göz yummuştu. Kısa süre içinde tahtta yerini sağlamlaştıran ve belli bir güce kavuşan İltutmuş, Pencâb'ın Delhi Türk Sultanlığı için hayati bir öneme sahip olduğunu çok iyi bilmekte idi⁵⁸. Bu nedenle Yıldız'a karşı izlediği siyaseti değiştirdi, onunla mücadele etmeye karar vererek Yıldız'ın bu cüretkâr teklifini geri çevirdi. Bunun üzerine Yıldız ordusuyla Delhi üzerine yürüyüşe geçti. Delhi Türk Sultanlığı kuvvetleri ile Yıldız'ın ordusu Sâmane⁵⁹ yakınındaki Tarâin'de⁶⁰ karşılaştılar (3 Şevvâl 612/25 Ocak 1216)⁶¹. Savaşın

⁵² Çağdaş kaynağımız Cüzcânî'nin (*age.*, I, 413-414) açık bir biçimde Seng-i Sürâh olarak kaydettiği bu yerin adını günümüz araştırmacılarının birçoğu "Seng-i Surh" şeklinde vermektedir. Bk. Ahmad, *age.*, s. 100, 146; Nizâmî, *age.*, V, 202; Konukçu, *agm.*, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, IX, 376.

⁵³ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XII, 311, trc., XII, 266-267; Krş. A. S. Bazmee Ansari, "İltutmuş", *EP*, III, 1155.

⁵⁴ Thânesâr, Pencâb bölgesi sınırları içinde ve Delhi'nin kuzeyinde yer alır.

⁵⁵ Firîste, *Gülşen-i İbrâhîmi*, I, 65; ayrıca bk. Ahmad, *age.*, s. 164.

⁵⁶ Bk. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XII, 311, trc., 267.

⁵⁷ Ahmad, *age.*, s. 164.

⁵⁸ Bk. Konukçu, *agm.*, s. 380.

⁵⁹ İbnü'l-Esir (*el-Kâmil*, XII, 312, trc., 267) bu yerin adını "Samâtâ", Hasan Nizâmî (*Tâcü'l-me'âsir*, İng. trc. Elliot-Dowson, *age.*, II, 23) "Sâmând" şeklinde yanlış kaydetmektedirler.

⁶⁰ Bugünkü Tarâvari. Bk. Ahmad, *age.*, s. 164, dipnot 5.

⁶¹ Hasan Nizâmî, *Tâcü'l-me'âsir*, Süleymaniye Ktb., Ayasofya 2847, vr. 218a-219b; İng. trc. Elliot-Dowson, *age.*, II, 239; ayrıca bk. Ansari, *agmd.*, *EP*, III, 1155.

başında Yıldız'ın öncü birlikleri, İltutmuş'un ordusunun ihtiyat kuvvetlerinin sol kanadı üzerine âni hücumda bulundular ise de, başarılı olamadılar. Yıldız çarpışmalar sırasında İltutmuş'un ordusundaki kumandanlardan Müeyyidülmülk'ün attığı bir okla yaralandı. Daha sonra da ordusu dağılan Yıldız kaçmayı tercih etti. Fakat İltutmuş'un askerleri tarafından takip edildi ve yakalanarak esir alındı⁶². Delhi'ye götürülen Yıldız, Sultan İltutmuş'un emriyle Bedâûn kalesinde hapsedildi. Bir süre sonra da burada öldü. Mezarı Bedâûn'dadır⁶³. Çağdaş tarihçilerin Tâceddîn Yıldız'ın sonu hakkında hemen hiç ayrıntılı bilgi vermemeleri, öldürüldüğüne dair şüpheleri güçlendirmektedir⁶⁴. Buna rağmen şimdiye kadar bunu ispatlayabilecek kesin bir delil ortaya konulamamıştır.

Kaynakların ifâdelerine göre⁶⁵, Tâceddîn Yıldız iyiliksever, eli açık, dindar ve dürüst bir idareci idi. Halka ve çevresindekilere karşı adâletli davranır özellikle tüccar ve yabancılara sık sık iyilik ve ihsanlarda bulunurdu. Yıldız'ın iki kız, iki de erkek çocuğu vardı. Kızlarından birisini Sultan Muizzeddîn Muhammed'in arzusu ile Kutbeddîn Aybeg diğerini de Nâsreddîn Kabaçe ile evlendirmişti. Oğullarından biri de öğretmeninden yediği dayanın etkisiyle küçük yaşta ölmüştü. İbnü'l-Esir⁶⁶ bu olayla ilgili aşağıdaki hikâyeyi nakleder:

"Anlatıldığına göre, Yıldız'ın çocuklarına ders veren bir öğretmen vardı. Bu öğretmen bir gün Yıldız'ın oğlunu dövmüş, çocuk yediği dayanın etkisi sonucu oracıkta ölmüştü⁶⁷. Yıldız öğretmeni huzuruna çağırıp "Be hey zavallı herif bu çocukcağızdan ne istedin" deyince öğretmen şu cevabı vermişti: "Vallahi onu öldürmek istememiştim. Amacım onu eğitmek idi". Bunun üzerine Yıldız "Doğru söylüyorsun" demiş ve ona geçimini sağlayacak kadar para verdikten sonra şu sözleri söylemişti: "Hemen buradan kaçıp git. Bu çocuğun annesi oğlunun ölümüne sabredemeyip büyük ihtimalle seni öldürmek isteyebilir ve ben de buna engel olamayabilirim". Nitekim çocuğun annesi durumu öğrendiği zaman öğretmeni öldürtmek istemiş ancak kaçıp gittiği için

⁶² İsmâîlî (*Fütûhu's-selâtin*, s. 107), Yıldız'ın Hansi taraflarına doğru kaçtığını ve peşinden gelen Delhi Türk Sultanlığı askerlerinin kendisine yetişmeleri üzerine atından inerek olduğu yerde namaza durduğunu ve böylece esir alındığını kaydeder.

⁶³ Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsiri*, I, 412; Nizâmeddîn Ahmed, *Tabakât-ı Ekberi*, I, 58. Cüzcânî (*aynı yer*) kendi yaşadığı dönemde (XIII. yüzyıl) halkın onun mezarını ziyaret ettiklerini belirtmektedir.

⁶⁴ Ahmad, *age.*, s. 164., dipnot 7.

⁶⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 312, trc., XII, 267; Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsiri*, I, 411.

⁶⁶ *el-Kâmil*, *aynı yer*.

⁶⁷ Cüzcânî (*age.*, I, 411), İbnü'l-Esir'den farklı olarak öğretmenin terbiye etmek amacıyla çocuğun kafasına bir testi ile vurduğunu ve bunun sonucunda öldüğünü kaydeder.

onu bulamamıştı. Böylece Yıldız öğretmenin hayatını kurtarmak suretiyle örnek bir davranış sergilemişti⁶⁸.

⁶⁸ Bk. Cüzcânî, s. 411; Krş. Ahmad, *age.*, s. 98.

ABSTRACT

Tāceddīn Yıldız (Ilduz) is one of the Turkish mamlūk commanders of Muizzeddīn Muhammad Gūrī. When Muizzeddīn Muhammad was killed in Damyak in the year 1206, Yıldız occupied and ruled over Ghazna and announced his independence. Infact his essential object was obtaining the southern lands of the Ghūrīd State. In this article we tried to explain Yıldız's struggle with his rivals for the legacy of Muizzeddīn Ghūrī and his consequence.